BELEVINGSWAARDENONDERZOEK

VERKENNING RAVENSTEIN – LITH

BUREAU STROOM

23 NOVEMBER 2017

BUREAU stroom

BELEVINGSWAARDENONDERZOEK

VERKENNING RAVENSTEIN – LITH

Het belevingswaardenonderzoek is in de zomer van 2017 uitgevoerd door Bureau Stroom in

in opdracht van het Omgevingsteam Verkenning Ravenstein – Lith (Projectteam Meanderende Maas).

Bureau Stroom, Postbus 6848, 6503 GH Nijmegen,

jos.ijkhout@bureaustroom.nl

INHOUD

1 INLEIDING

1.1 Het belevingswaardenonderzoek 9
1.2 Doelen 9
1.3 Afbakening 9

2 METHODE

2.1 Opzet van het belevingswaardenonderzoek 11
2.2 Enquêtes 11
2.3 Interviews 11

3 GEBIEDSKENMERKEN

3.1 Inleiding 17
3.2 Resultaten 17

4 PLAATSVERBONDENHEID

4.1 Inleiding 23
4.2 Resultaten 27

5 CULTUURHISTORIE

5.1 Inleiding 31
5.2 Maaskanalisatie 31
5.3 Ruilverkaveling 37
5.4 Belevingswaarde 37

6 HOOGWATERBEWUSTZIJN

6.1 Inleiding 41
6.2 Resultaten 45

7 WENSEN VOOR DE TOEKOMST

7.1 Inleiding 49
7.2 Resultaten 49

8 CONCLUSIES EN AANBEVELINGEN 54

1 INLEIDING

1.1 Het belevingswaardenonderzoek

Het project Meanderende Maas geeft de Maas meer ruimte en verbetert de dijken tussen Ravenstein en Lith aan Brabantse zijde. De maatregelen zorgen ervoor dat het gebied voldoet aan de nieuwe normen voor waterveiligheid die sinds 2017 van kracht zijn. Het project biedt ook mogelijkheden om de natuur, recreatievoorzieningen, cultuurhistorie, leefomgeving en economie van de regio te versterken. Het gemaakte Ruimtelijk Kwaliteitskader (RKK) brengt de huidige ruimtelijke kwaliteit in beeld en is daarnaast ook inspiratiebron voor het ontwikkelen van nieuwe gebiedskwaliteiten. Dit belevingswaardenonderzoek (BWO) sluit daarop aan en laat zien hoe verschillende groepen deze ruimtelijke kwaliteit ervaren. Inwoners, ondernemers, grondeigenaren en andere partijen komen aan het woord en geven hun visie op de gewenste ontwikkeling van het gebied.

1.2 Doelen

Het BWO brengt in beeld hoe mensen het gebied waarderen. Een methodologisch verantwoorde aanpak waarborgt dat resultaten goed weergeven wat er leeft onder de verschillende groepen. Voldoende open vragen gaven betrokkenen de mogelijkheid om ongestuurde input te geven. Gesloten vragen maakten de resultaten kwantificeerbaar. De verzamelde inzichten zijn belangrijk voor het verdere ontwerpproces binnen het project Meanderende Maas.

Daarnaast is het belevingswaardenonderzoek een middel om in gesprek te komen met gebruikers van het gebied. Door vroegtijdig inzichten op te halen en daar wat mee te doen, zorgen we voor een breder gedragen proces.

1.3 Afbakening

Het is goed om nog een keer te benadrukken dat dit onderzoek de beleving en de meningen van mensen in het onderzoekgebied in beeld brengt. We hebben niet zelf de gebiedskenmerken, de cultuurhistorie of de waterveiligheid van het gebied onderzocht, maar wel hoe mensen deze beleven. Verder gaat dit onderzoek over de huidige en niet over de toekomstige situatie. Mensen hebben wel verwachtingen en wensen uitgesproken over de toekomst en deze brengen we ook in beeld. Maar het onderzoek is geen peiling van meningen over de toekomstige plannen. Deze plannen zijn in dit onderzoek niet aan de respondenten voorgelegd.

Demografische kenmerken

Geslacht

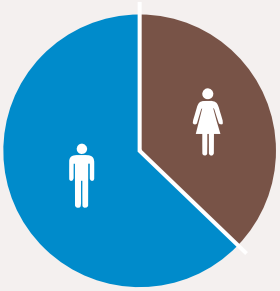

Geboortejaar

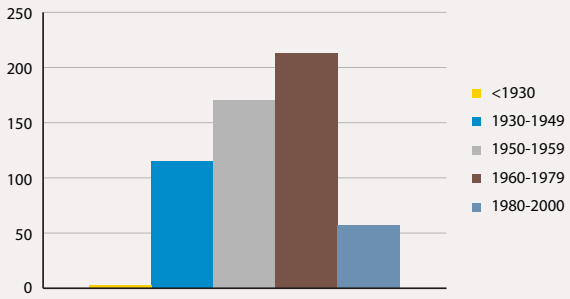

Hoogst afgeronde opleiding

Werken en recreatie

Heeft u een onderneming?

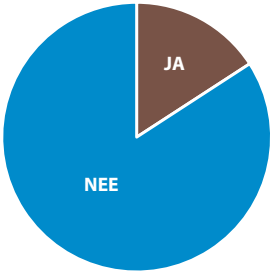

Bent u recreant in het gebied?

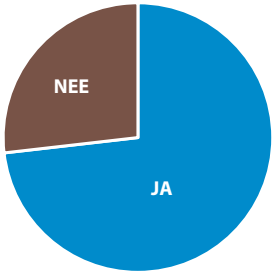

Huistype

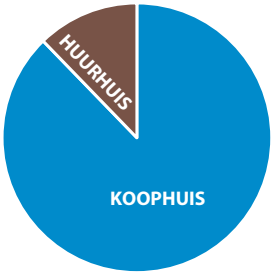

Geboorteplek

Samenstelling huishouden

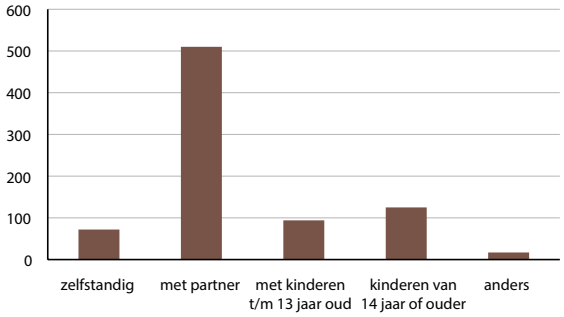

Afstand woning tot dijk

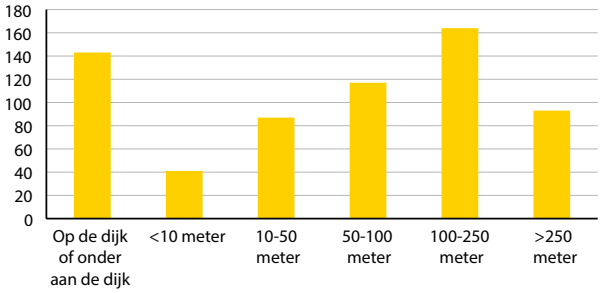

Woonduur in projectgebied

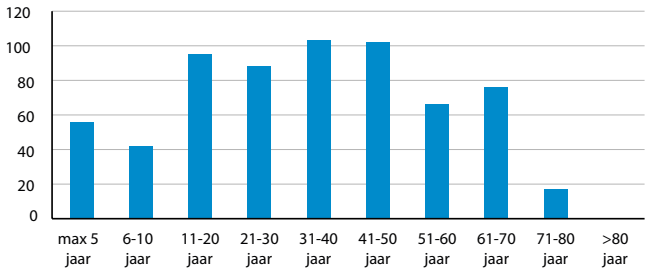

2 METHODE

2.1 Opzet van het belevingswaardenonderzoek

In dit onderzoek hebben we gebruikers vragen gesteld over vier thema's:

1. Gebiedskenmerken: hoe waarderen mensen de elementen uit het landschap, deelgebieden en specifieke locaties?
2. Verbondenheid en identiteit: hoe voelen mensen zich verbonden met het gebied? Hoe identificeren zij zich daarmee? Hoe gebruiken zij het gebied?
3. Cultuurhistorie: hoe beleven mensen de geschiedenis van het gebied? Welke (volks-)verhalen kennen zij over het gebied? Welke plaatsen vinden zij bijzonder?
4. Hoogwaterbewustzijn: in welke mate zijn mensen zich bewust van de waterkerende functie van de dijk? Hebben zij daar vertrouwen in?

Daarnaast hebben we mensen gevraagd om zich uit te spreken over hun verwachtingen en wensen voor de toekomst.

2.2 Enquêtes

Bewoners van het gebied ontvingen een brief met uitnodiging om deel te nemen aan een online enquête (bijlage 1). Op ruim 4700 adressen in het onderzoeksgebied werd één brief bezorgd. Om een oververtegenwoordiging van gezinshoofden te voorkomen, vroegen we de persoon boven de 18 die het laatst jarig was de enquête in de vullen. Alle gezinnen ontvingen na twee weken een herinnering per post. In horecagelegenheden in het onderzoeksgebied lagen folders met een oproep om mee te doen aan het onderzoek. Dit om ook recreanten te bereiken die niet in het gebied wonen. Alle enquêtes met vier of meer ingevulde pagina's zijn in de analyses meegenomen. Dat waren er 662.

2.3 Interviews

We interviewden zeventien vertegenwoordigers van belangrijke groepen in het onderzoeksgebied. Aan het woord kwamen gebiedsbeheerders van (onder andere) de gemeente Oss en het waterschap Aa en Maas, een ondernemer met een horecabedrijf aan de dijk, een agrarisch ondernemer, een veerman, een schipper, ouderen die het gebied voor de kanalisatie nog kenden, historisch deskundigen en vertegenwoordigers van de ondernemersverenigingen, de toeristische sector en de dorpsraad van Ravenstein. In gesprekken van ongeveer een uur gingen zij in op de gebiedskenmerken die voor hun doelgroep of organisatie van belang waren. Naast de interviews hadden we gesprekken met negentien jongeren in drie verschillende jongerenpanels. De gesprekken en interviews leverden veel waardevolle informatie op die hielp bij het duiden en illustreren van de enquêteresultaten. In dit verslag komt u citaten uit de gesprekken tegen (vanwege de leesbaarheid zijn deze soms wat geparafraseerd).

5-ZLP-96

KAPPER
€ 22
€ 32
€ 55

GEBIEDSKENMERKEN

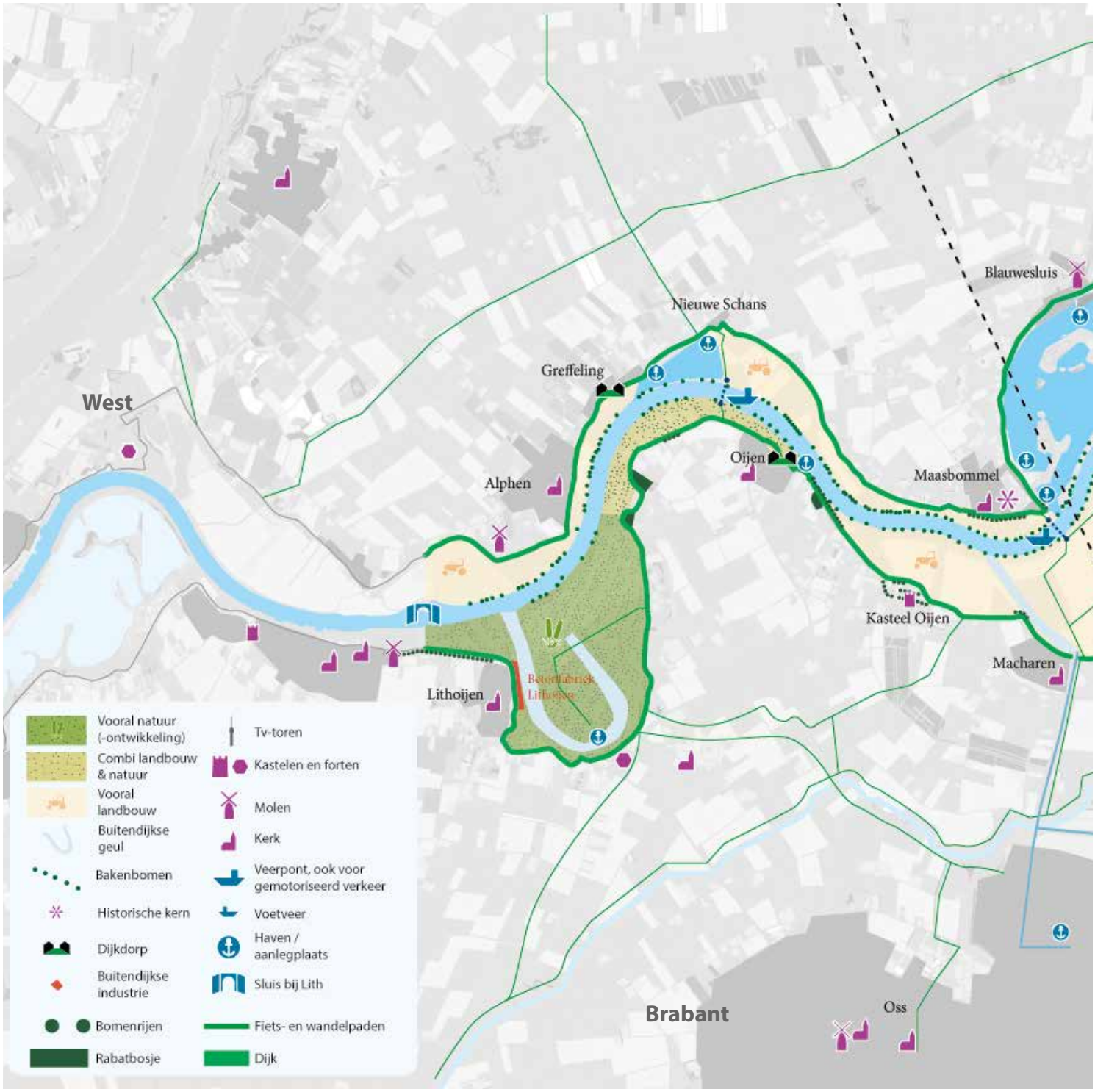

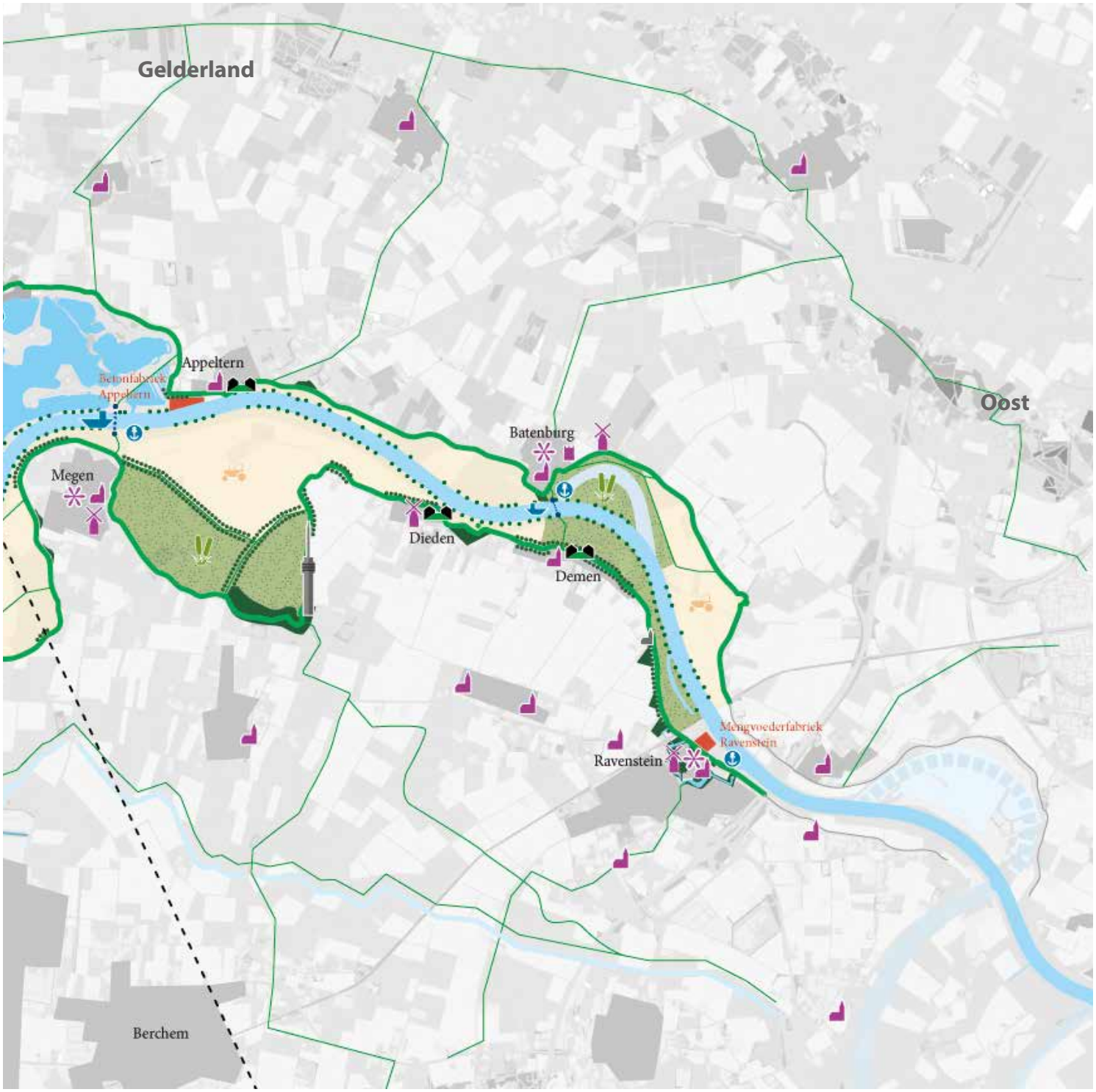
Gelderland
Oost
Appeltern
Betonfabriek Appeltern
Batenburg
Megen
Dieden
Demen
Mengvoederfabriek Ravenstein
Ravenstein
Berchem

"Ik vaar liever op de Maas dan op de Waal.
Daar vliegen ze als gekken langs elkaar.
Hier is het gemoedelijker. Er is recreatie,
er zijn koeien, het is levendiger."
- binnenschipper -

3 GEBIEDSKENMERKEN

3.1 Inleiding

De kenmerken van het plangebied zijn beschreven in het RKK . Uiteraard zal het project Meanderende Maas deze kenmerken beïnvloeden. Sommige wijzigingen zijn noodzakelijk om de waterveiligheid te verbeteren. Andere komen voort uit wensen van partijen in het gebied. Het project is een mooie kans om aan deze wensen vorm te geven. Hiervoor is het noodzakelijk om een goed beeld te hebben van de waarde die betrokkenen hechten aan de concrete gebiedskenmerken van het gebied. Dit deel van het belevingswaardeonderzoek is daarvoor bedoeld.
De onderstaande resultaten zijn vooral gebaseerd op vragen uit de enquête. Respondenten gaven hier met een score (1 – 7) aan hoe tevreden zij waren over verschillende kenmerken van het gebied. Deze scores zijn aangevuld met informatie uit de 17 interviews en de 3 jongerenpanels.

3.2 Resultaten

Rust en ruimte worden hoog gewaardeerd door de respondenten. In het gebied, is men vooral tevreden over de uitzichten vanaf de dijk, de oude meanders, de afwisseling in het landschap en de stilte. Mensen noemen daarnaast nog de bakenbomen, karakteristieke dijkwoningen en dorpjes, de grazende koeien, de veerpontjes en de havens. De natuur en de aanwezige horeca zijn belangrijk voor een positieve beleving.

Sommige gebiedskenmerken worden negatief beoordeeld. Mensen vinden de dijk te druk en de waterkwaliteit slecht. De recreatieve routes (om te wandelen, fietsen of varen) zijn voor verbetering vatbaar. In de gesprekken kwamen de gebrekkige toegankelijkheid van de uiterwaarden en het lage aantal voorzieningen van sommige plaatsen aan bod. Mensen ervaren grootschalige economische activiteiten als industrie en landbouw (met name maïs) als verstoringen van het gebied.

Ruimtelijke verschillen

Respondenten in het Brabantse deel van het gebied waarderen de gebiedskenmerken hoger dan de respondenten in het Gelderse deel. Het meest westelijke deel van de Gelderse kant scoort over het algemeen het laagst (zie kaart). De lagere beoordeling van de gebiedskenmerken door de Gelderlanders is niet te herleiden tot een of enkele specifieke verschijnselen. Bij ongeveer de helft van alle kenmerken scoren de Brabanders significant hoger. Dat geldt bijvoorbeeld voor het uitzicht op de overkant, de toegankelijkheid van de uiterwaarden, het agrarisch landgebruik en de kwaliteit van de wandelpaden.

"Vroeger zorgde de fabriek voor verbinding in de gemeenschap via werkgelegenheid, maar nu werken er slechte enkele mensen uit Ravenstein. Mensen vonden het vroeger minder erg dat de fabriek er was omdat ze er werkten, of geld aan verdienden. Nu is dat niet meer zo en is dit voor veel mensen een doorn in het oog."
- lid Dorpsraad Ravenstein -

Gebiedskenmerken

Gemiddelde mate van tevredenheid

Gebiedskenmerken dijk

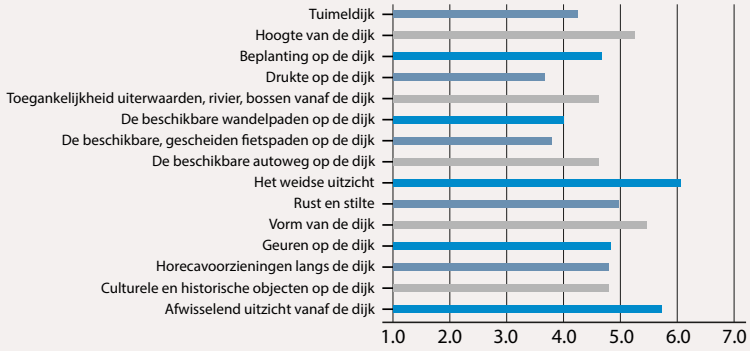

Gebiedskenmerken rivier

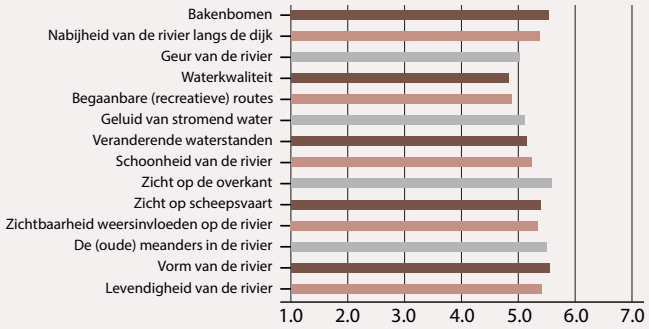

Gebiedskenmerken binnen- en buitendijks

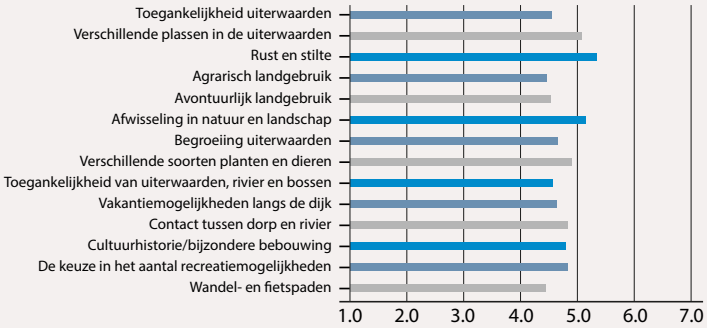

Verschillen tussen groepen

Vertegenwoordigers van de verschillende belangengroepen gaven in de interviews aan welke gebiedskenmerken voor hun groep het belangrijkst zijn. Zo vinden de agrariërs en de gemeente Oss de aanwezigheid van vruchtbare grond belangrijk, terwijl de veerman meer waarde hecht aan de toegankelijkheid van het gebied. De dijk is om verschillende redenen belangrijk (toeristische trekpleister, toegankelijkheid van het gebied en ontsluiting, veiligheid). Verschillende vertegenwoordigers noemen ook de grazende koeien en de bakenbomen. Deze geven het gebied een bijzonder karakter. In de enquêtes kwamen de meanders als een belangrijk kenmerk naar voren, maar in de interviews komen deze nauwelijks terug. In de interviews met vertegenwoordigers van gebiedsbeheerders (natuur, overheid) wordt dit wel genoemd. Een van de gebiedsbeheerders (water) en de veerman zijn positief over de natuurvriendelijke oevers, maar de binnenschipper is hier kritisch over. Hij is bang dat de vaargeul sneller dichtslibt als de stortstenen verdwijnen. Een andere gebiedsbeheerder (natuur) vindt toegankelijkheid belangrijk, maar verschillende bewoners vinden de gebieden te ontoegankelijk zijn voor bewoners.

"Omdat het gebied verder zo open is, vallen de bakenbomen goed op. Ze hebben een landschaps-historische waarde, maar verder geen functie meer. Door het uitsterfbeleid van Rijkswaterstaat realiseren mensen zich hoe belangrijk de bomen zijn."

- lid Dorpsraad Ravenstein -

fietspad

4 PLAATSVERBONDENHEID

4.1 Inleiding

Hoe sterk voelen mensen zich met het gebied verbonden? Het antwoord op deze vraag hangt voor een deel af van objectief meetbare waarden. Mensen die langer in het gebied wonen, er vaker gebruik van maken of er veel familie hebben zullen zich sterker met het gebied verbonden voelen dan mensen die deze bindingen niet of minder hebben. Maar dat is niet het complete verhaal. Ook mensen die pas kort in het gebied wonen, kunnen zich om allerlei redenen sterk verbonden voelen met de regio. We willen in dit belevingswaardenonderzoek ook graag deze minder gemakkelijk meetbare bindingsfactoren meenemen.

Methode

Om de kluwen van bindingsfactoren te ontwarren, maken we gebruik van bestaande theoretisch modellen[1]. Wij gebruiken vijf factoren die bepalen waarom en in welke mate iemand zich verbonden voelt met een gebied. In het onderzoek zijn deze factoren afgeleid van scores (1-5) die mensen aan stellingen gaven. De vijf bindingsfactoren zijn:

- Plaatsidentiteit: de invloed die het gebied heeft op iemands identiteit (stellingen als: 'Ik ben trots op dit gebied').
- Plaatsafhankelijkheid: mate waarin mensen in het gebied kunnen wonen, werken en recreëren (stellingen als: 'De dingen die ik het liefst doe, kan ik het best in dit gebied doen').
- Sociale bindingsfactoren: relaties en gedeelde ervaringen in het gebied (stellingen als: 'Het behoren tot de gemeenschap in dit gebied is belangrijk voor mij').
- Natuurlijke bindingsfactoren: de invloed van de natuur in het gebied (stellingen als: 'de natuur in dit gebied vind ik belangrijk').
- Culturele bindingsfactoren: de culturele, verhalende en historische betekenis van het gebied (stellingen als: 'Ik ken (volks)verhalen over dit gebied').

In de analyses hebben we gekeken welke kenmerken van invloed zijn op elke bindingsfactor.

[1] Hernandez, B., Hidalgo, M. C., & Ruiz, C. (2013). Theoretical and methodological aspects of research on place attachment. Place attachment: Advances in theory, methods and applications, 125-137 en Verbrugge, L., van den Born, R.J.G. (submitted) The role of place attachment in attitudes towards re-landscaping river interventions. Landscape and Urban Planning.

GEBRUIK EN PLAATSVERBONDENHEID

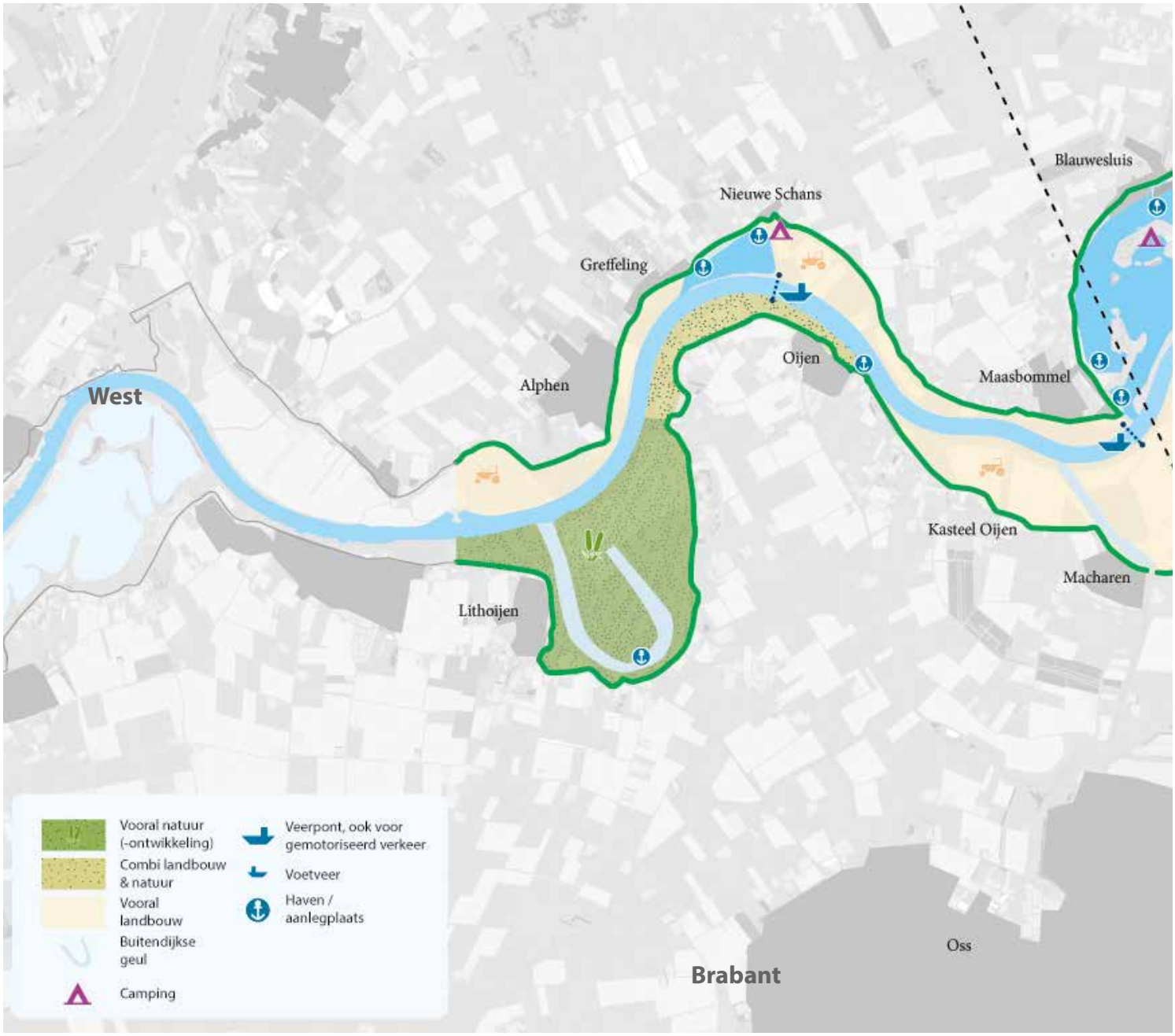

Gebruik van de dijk

Hoe vaak bent u op de dijk?

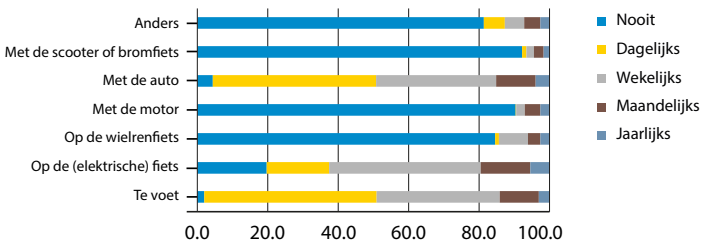

Doel van gebruik dijk

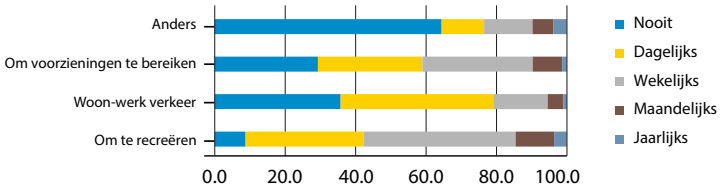

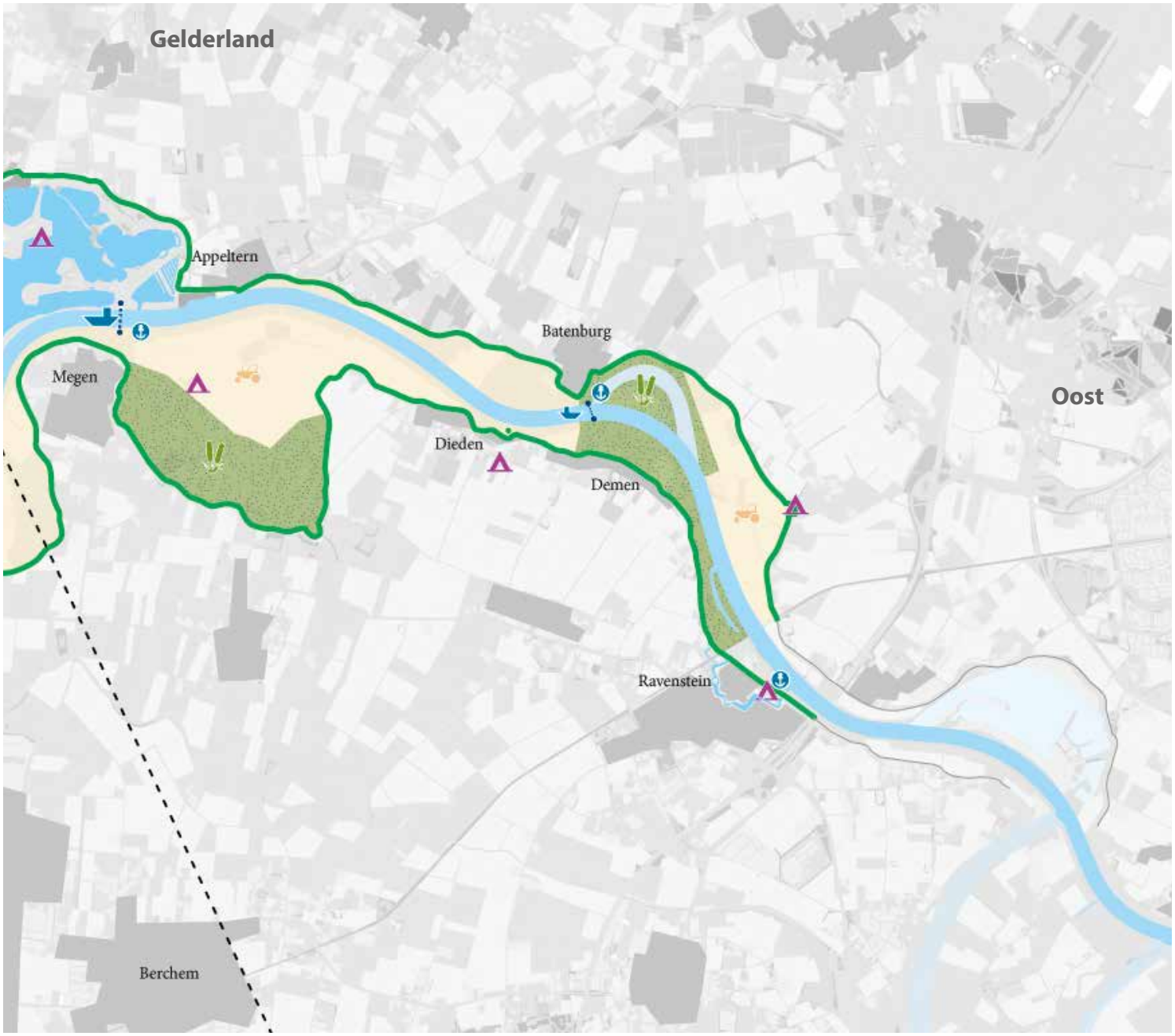

Gebruik Brabantse zijde

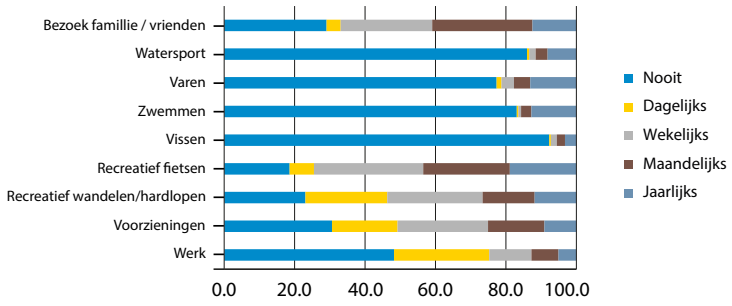

Gebruik Gelderse zijde

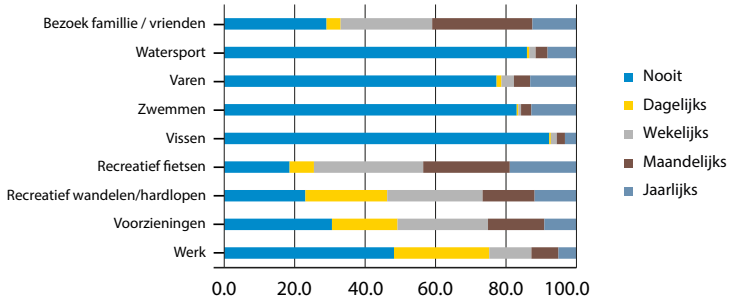

de heus

4.2 Resultaten

Factoren

Voor de meeste mensen zijn alle vijf de bindingsfactoren van belang. De natuurlijke bindingsfactoren scoren het sterkst (gemiddelde score 4,15) en de culturele factoren het zwakst (3,18). Er is samenhang tussen de bindingsfactoren. Mensen die een sterke culturele binding voelen, scoren bijvoorbeeld ook hoog op de natuurlijke en sociale bindingsfactoren. De scores op plaatsafhankelijkheid en plaatsidentiteit liggen zo dicht bij elkaar, dat deze in elkaar overlopen. Maar er zijn ook verschillen.

De sociale bindingsfactoren zijn vooral sterk bij mensen die in het gebied zijn geboren en voor mensen met een lage opleiding. Natuurlijke factoren zijn juist sterker bij mensen die nog maar kort in het gebied wonen. Bij vrouwen zijn de natuurlijke bindingsfactoren sterker dan bij mannen.

Verschillende groepen

Mensen die langer in het gebied wonen en mensen met een hoge opleiding hebben een sterkere culturele binding. Bewoners van het Gelderse deel van het onderzoeksgebied hebben een iets sterkere culturele binding dan de Brabanders.

Vooral de mensen die in het gebied geboren zijn, hebben een sociale binding met anderen in het gebied. Zij verwachten dat de dijk in de toekomst hoger wordt. Als er toch een overstroming komt, dan rekenen zij erop dat buren en vrienden elkaar helpen om de problemen op te lossen. Mensen die langer in het gebied wonen, hebben een sterkere culturele binding. Mensen die later in het gebied zijn komen wonen, hebben sterkere natuurlijke binding. Zij gaan er vanuit dat hoogwater ook in de toekomst nog voor zal komen en verwachten dat het project het gebied natuurlijker maakt.

Plaatsverbondenheid

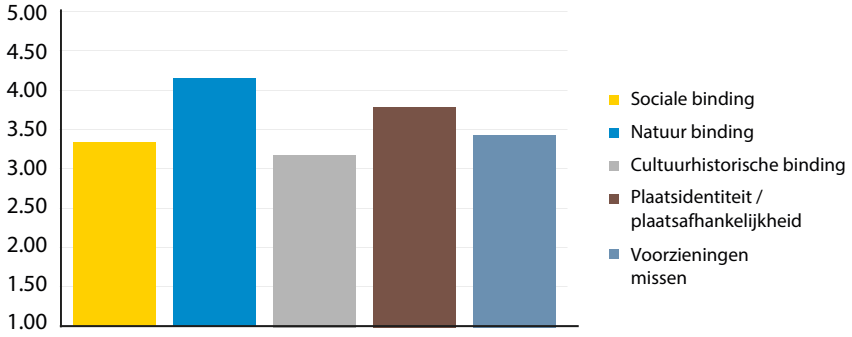

"Eerst waren er zeilboten, die werden vroeger door mensen getrokken als er geen wind was. Dit ging via een jaagpad. De paarden werkten in de fabriek, daarom trokken mensen met de hand die zeilschepen stroomopwaarts voort."
- oudere bewoner -

"De Overlaat kwam in werking als de Maas bij Grave een waterstand bereikte van ongeveer 10 meter NAP. 'De Maas is om', heette het dan. Dat gebeurde iedere winter wel twee- of driemaal. Om de boeren te waarschuwen, schoot men in Grave een kanon af. De boeren konden dan de beesten binnenhalen en proberen om have en goed in veiligheid te brengen."

5 CULTUURHISTORIE

5.1 Inleiding

Zo'n 100 jaar geleden was het projectgebied een arme regio met een zeer gebrekkige ontsluiting. Aanpassingen van het gebied vonden dan ook voornamelijk plaats vanuit economische motieven. Bewoners en gebruikers die terugkijken in de tijd zijn zich zeer bewust van de economische vooruitgang. Volgens hen is deze voor een belangrijk deel te danken aan de ingrijpende gebiedswijzigingen uit het verleden. Maar sommige bewoners voelen ook weemoed naar de kleinschaligheid van het verdwenen landschap. De resultaten van het BWO komen uit interviews, panels en enquêtes en gaan over beleving, wij hebben daarom niet de historische waarheid gecontroleerd.

"In 1888 brak er een dijk bij Lithoijen, weet ik van mijn vader. Daar staat nu een monument. De mensen vluchtten voor het hoge water naar de kerk bij Teeffelen. Ook de koeien zaten in de kerk. De Zerdijk naar Oss is toen aangelegd zodat mensen wel konden werken. Dit is nu de Oijense weg. Oss bleef wel droog."
- oudere bewoner -

5.2 Maaskanalisatie

De oude Maas

Tot aan de jaren '30 van de vorige eeuw was de Maas op veel plaatsen ondiep. Vooral zeilschepen met een geringe diepgang gebruikten de rivier. Langs de rivier liep een jaagpad om de schepen te trekken als er geen wind was. In de winter trad de Maas vaak buiten haar oevers. Kelders liepen dan onder en bij sommige huizen stond het water tot aan de deur. Soms vroor de rivier dicht. Het was dan mogelijk om over de aan elkaar gevroren ijsschotsen naar de overkant te lopen, maar dit was erg gevaarlijk. Bewoners maakten wakken om toch de was te kunnen doen. Het slib, dat de Maas tijdens de hoge waterstanden afzette, maakte de landbouwgrond rondom de rivier vruchtbaar. Er waren ook grotere, meer desastreuze overstromingen. Door de maaskanalisatie kwamen sommige plaatsen aan de andere kant van de Maas te liggen, in de andere provincie. In de Brabantse gemeente Alem waren protesten omdat de gemeente bij Gelderland werd ingedeeld.

De Beerse Overlaat

De Beerse Overlaat was een verlaging in de dijk tussen Gassel en Linden. Bij hoge waterstanden stroomde het water over deze kade weg, het land in. Dat verminderde de druk op de overige dijken en voorkwam grotere overstromingen. Het water liep dan via Grave weg, desnoods tot aan Den Bosch. De overlaat beschermde de dichtbevolkte delen van het gebied, maar dat ging ten koste van de bewoners van het overloopgebied. Zij moesten altijd rekening houden met een mogelijke overstroming. Daardoor konden zij de vruchtbare grond hier alleen als hooiland gebruiken. Als het waterpeil in de Maas te hoog werd, dan haalden de

"Er zijn dwarsdijken, zoals de Groene Dijk tussen Deursen en Haren. Er ontstond ruzie over het doorsteken van die dijken. Als het gewas was verloren, kon je immers je gezin niet meer onderhouden. Daarom zijn die gebieden ook lang onbebouwd gebleven."
- veerman -

"Mijn vader werkte aan de sluis als betonschepper. Alles ging met de hand. Ik mocht niet op de bouw komen, want dat was gevaarlijk. Er waren treinwagons met kolen. Met die kooltjes gingen we knikkeren."

- oudere bewoner -

boeren het vee naar binnen en bracht iedereen zijn bezittingen in veiligheid. Het duurde dan nog enkele dagen voor het gebied onder water liep. Dorpen waren soms weken geïsoleerd van de rest van het land. De laatste, grote overstroming van de Maas vond plaats op 1 januari 1926. De Beerse Overlaat bood onvoldoende soelaas en de dijken hielden het niet. De overstroming beschadigde duizenden huizen en zorgde voor een schade van zo'n tien miljoen gulden (waarde nu: 77 mljoen euro). Het hele land zamelde geld in voor de slachtoffers van deze ramp. De Beerse Overlaat werd definitief gesloten in 1942.

De Maaswerken

Met de overstroming van 1926 nog vers in het geheugen, begonnen in de jaren '30 de Maaswerken. Het belangrijkste doel was het vergroten van de waterafvoer. Daarnaast was de gekanaliseerde Maas geschikt voor de moderne scheepvaart en was waterveiligheid belangrijk. Het project moest ook een einde maken aan de Beerse Overlaat. De rivier werd rechter, dijken werden hoger, oevers werden steviger, de vaargeul werd dieper en wielen werden gedempt. Duizenden werklozen groeven met de schop de nieuwe en diepere vaargeulen in het kader van werkverschaffing. Een deel van hen kwam uit gemeenten in het gebied. Er waren ook arbeiders uit het westen van het land, die niet elke avond naar huis konden. Zij verbleven in speciale werkkampen, zoals bij Lith en Maasbommel. Dat zorgde voor onvrede bij de arme lokale bewoners. Zij waren jaloers op de arbeidskrachten in de kampen die, in hun ogen, goed verzorgd werden en meer betaald kregen.

"Er waren werkkampen bij Lith en Maasbommel voor werklui van buitenaf. Zo konden mensen hier zes weken werken bij die werkverschaffing. Zij werden goed verzorgd dus er kwam jaloezie. De werkers moesten eindeloos scheppen en het was alleen goed als die wagens vol waren."

- lokaal historicus -

CULTUURHISTORIE

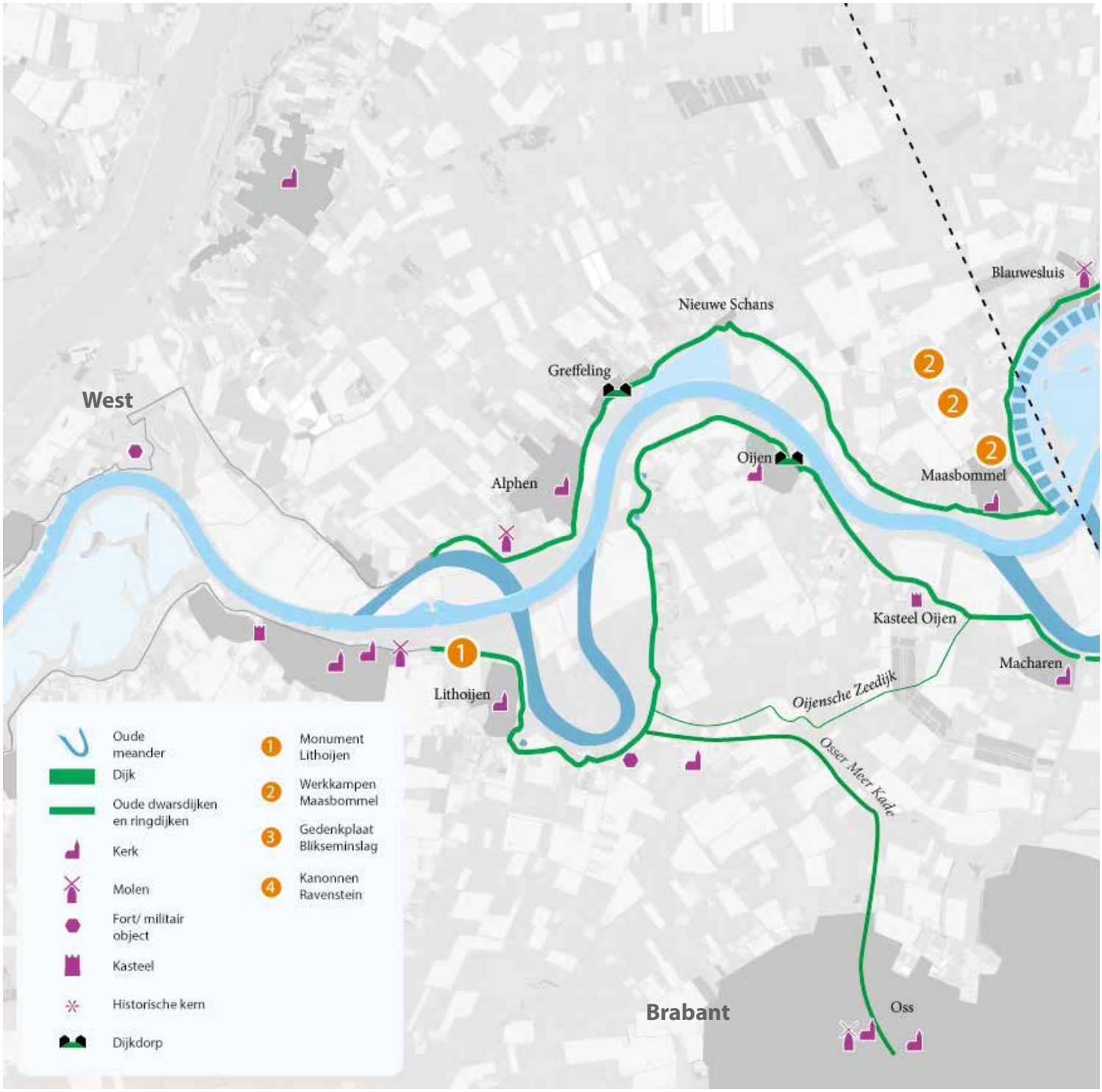

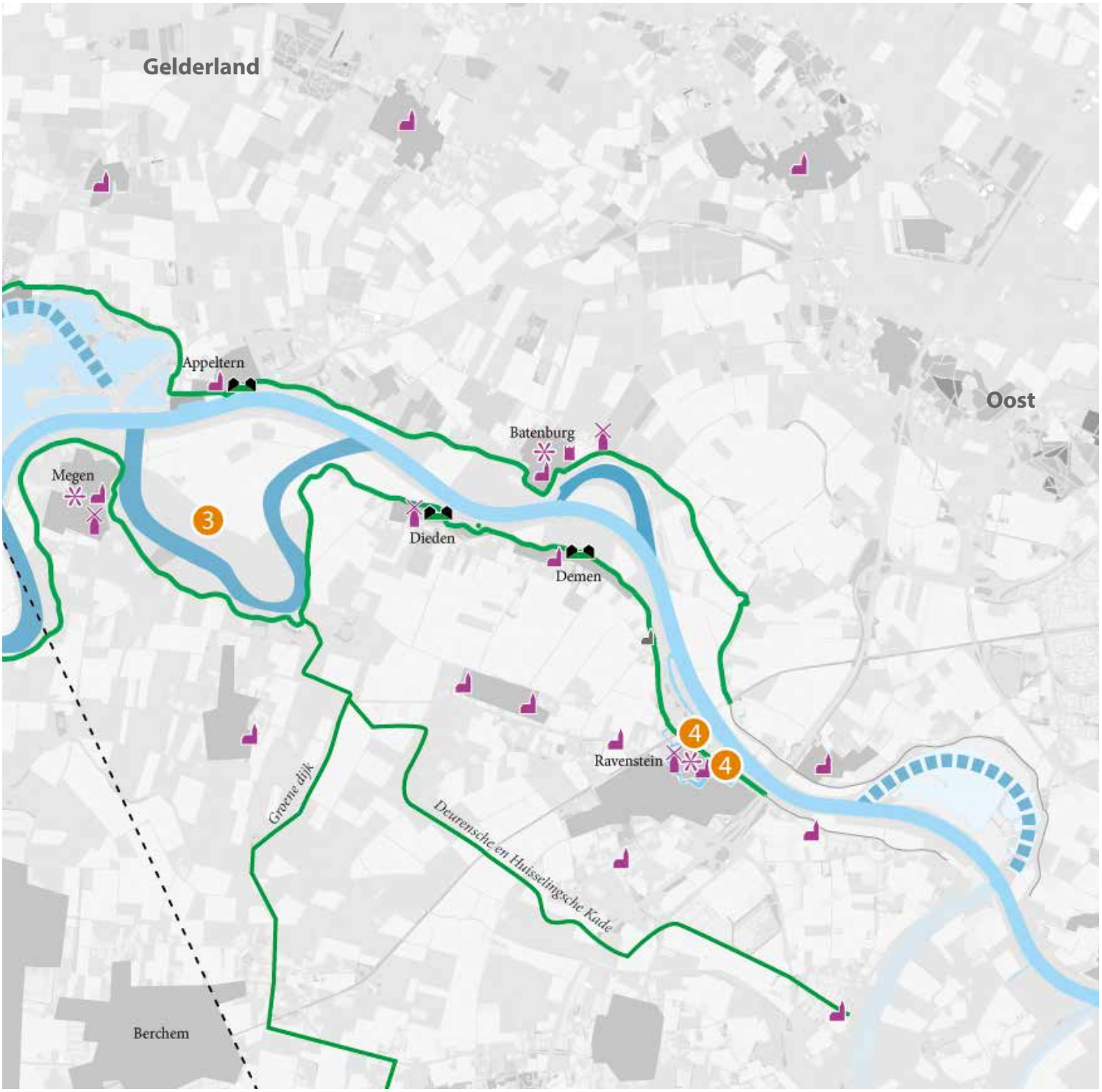
Gelderland
Oost
Appeltern
Batenburg
Megen
3
Dieden
Demen
4
Ravenstein
4
Groene dijk
Deurensche en Huisselingsche Kade
Berchem

"Mensen met een klein boerderijtje aan de dijk verhuisden naar de polder. Vroeger was dat 'onland', dat alleen tussen april en september begaanbaar was. Dat is met de ruilverkaveling in de jaren '50 veranderd, en dat vormde een grote verbetering."

- oudere bewoner -

5.3 Ruilverkaveling

De eerste grote ruilverkaveling vond in de jaren '50 plaats. Door de afsluiting van de Beerse Overlaat was er veel nieuwe, vruchtbare landbouwgrond bijgekomen. Bestaande, versnipperde landbouwpercelen aan zowel de Gelderse als Brabantse kant van de rivier werden opnieuw ingedeeld en samengevoegd. Tegelijk werd ook de infrastructuur aangepakt. Er kwamen betere wegen, sloten en elektriciteitsvoorziening. Gebieden waar men eerst alleen via modderige paden kon komen, werden nu goed bereikbaar. Het werd mogelijk om akkers en weilanden met steeds grotere machines te bewerken. Maar de verkaveling verliep niet zonder slag of stoot. Stukken land die al generaties in het bezit van een familie waren, verwisselden van eigenaar. In sommige families bestaat daarover nu nog altijd boosheid. Een tweede herverkaveling vond plaats in de jaren '90, opnieuw om versnippering tegen te gaan. Ouderen in het gebied zien vooral de eerste ruilverkaveling als een belangrijke stap in de economische ontwikkeling van de regio.

5.4 Belevingswaarde

Uit de verhalen van oudere bewoners komt naar voren dat de belevingswaarde van het landschap door de grootschalige ingrepen is afgenomen. De wielen, zandplaten, maasheggen, meanders en regelmatig overstromende uiterwaarden maakten het landschap afwisselend. Er waren veel plekken om te vissen, te spelen en te recreëren. Aan de andere kant waren sommige stukken ontoegankelijk boerenland, en was het overstromingsrisico vroeger een reëel gevaar. Hoewel vooral ouderen nog steeds rekening houden met een mogelijke overstroming, voelt door alle genomen maatregelen het gevaar nu verder weg.

"Mijn familie gebruikt deze grond al meer dan 40 jaar, sinds de ruilverkaveling. Toen zijn we naar de polder gegaan. Dat was niet tegen te houden. Daarvoor hadden we grond in de uiterwaarden. Dat is de beste en voedzaamste grond die er is! In de uiterwaarden kun je bijna altijd telen. Nou ja, we probeerden er maar zo goed mogelijk uit te komen. Ik snap alleen niet waarom ze de uiterwaarden steeds maar ontgrinden en ontzanden."

- boer -

Verder staat de schrijnende armoede in het gebied de oudere bewoners nog helder voor de geest. Zij zien de kanalisatie en ruilverkaveling als belangrijke oorzaken van de toegenomen welvaart. Het is goed dat de extreme armoede niet meer in het gebied bestaat, maar het zou mooi zijn als men zich bewuster was van deze kant van de geschiedenis van het gebied. Dat zou de huidige generatie meer bewust maken van de welvaart die zij nu geniet. Ook de schrijnende toestanden tijdens de werkverschaffingsprojecten mogen wel wat meer belicht worden. Op de plekken waar de oude planken hutten stonden waar werkers konden eten en drinken, zijn nog steeds horecagelegenheden. Dat zou bijvoorbeeld met routes of bordjes aangeduid kunnen worden. Er is immers veel waardering voor de plaatsen waar de historie nu nog zichtbaar is, zoals de oude kernen van Megen, Batenburg en Ravenstein en de plaatsen waar de meanders in de Maas en de dijk nog zichtbaar zijn.

"De import vindt de natuur wel mooi, maar boerengezinnen uit het gebied vinden het zonde. Die zeggen "opa had daar nog een aardappelveldje."

- veerman -

"Het hoogwater hielp wel om alle neuzen dezelfde kant op te krijgen. Daardoor was het gemakkelijker om mensen te overtuigen van het belang van waterveiligheid. Eerder dacht men niet dat het water zo hoog zou kunnen komen."

- woordvoerder waterschap Aa en Maas -

6 HOOGWATERBEWUSTZIJN

6.1 Inleiding

Het project Meanderende Maas is nodig om aan de nieuwe waterveiligheidsnormen te voldoen. Als onderdeel van dit belevingswaardeonderzoek keken we hoe de bewoners en gebruikers van het projectgebied nu tegen de waterveiligheid aankijken. Gaan zij voor de toekomst uit van overstromingen? Verwachten zij maatregelen van de overheid? Hoe schatten zij het gevaar in? Deze inschattingen van bewoners zijn daarbij relevant voor de acceptatie van maatregelen in de toekomst.

In 1995 was het laatste hoogwater. Bijna zeventig procent van de mensen in het onderzoeksgebied heeft dit nog meegemaakt. Hoewel de gevreesde, grote overstroming uitbleef, was de gebeurtenis aan de Gelderse kant toch ingrijpend. Mensen en vee werden geëvacueerd. Het kolkende rivierwater kwam tot slechts anderhalve meter onder de kruin van de dijk. Bewoners doorstonden angstige momenten terwijl ze vanaf hun evacuatieadressen op tv zagen hoe militairen met zandzakken de zwakste plaatsen in de dijken verstevigden. Het Brabantse deel had minder last van het hoge water. Er werd niet geëvacueerd.

Methode

Het hoogwaterbewustzijn hebben we, net als de plaatsverbondenheid in het vorige hoofdstuk, in beeld gebracht met een factoranalyse. Respondenten gaven een score (1-5) aan 18 stellingen. Deze hebben we in de analyses teruggebracht tot vijf factoren:

- vertrouwen in de overheden en hun maatregelen
- de impact van hoogwaterproblemen
- de kans dat hoogwaterproblemen zich voordoen
- de noodzaak voor burgers om zelf maatregelen te nemen
- de mogelijkheid voor burgers om zelf maatregelen te nemen

Uiteraard gaat het bij elke factor om de perceptie van de respondenten. In dit belevingswaardeonderzoek is het niet de vraag wat de werkelijke overstromingskans is, maar wel hoe mensen deze ervaren.

HOOGWATERBEWUSTZIJN

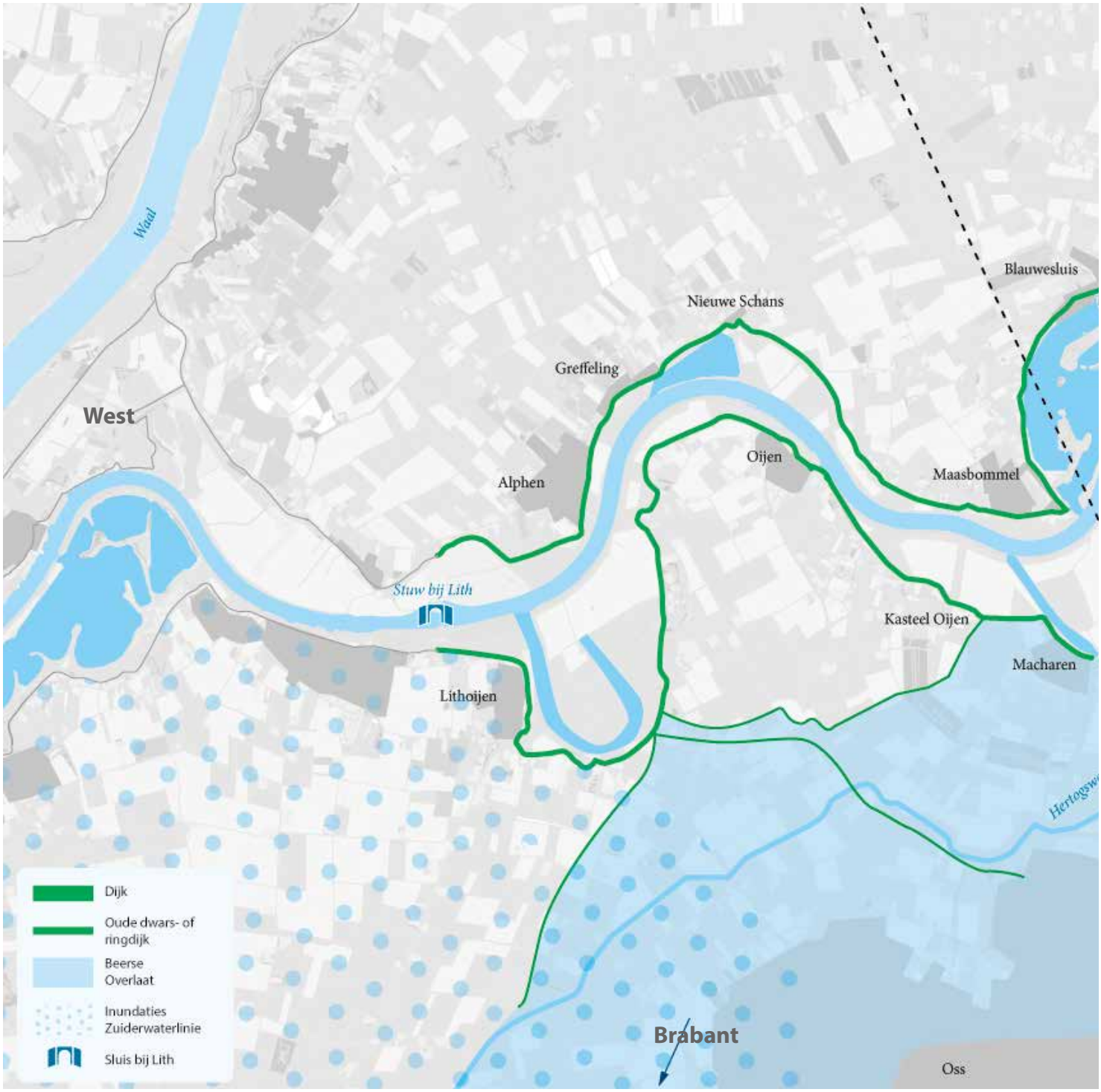

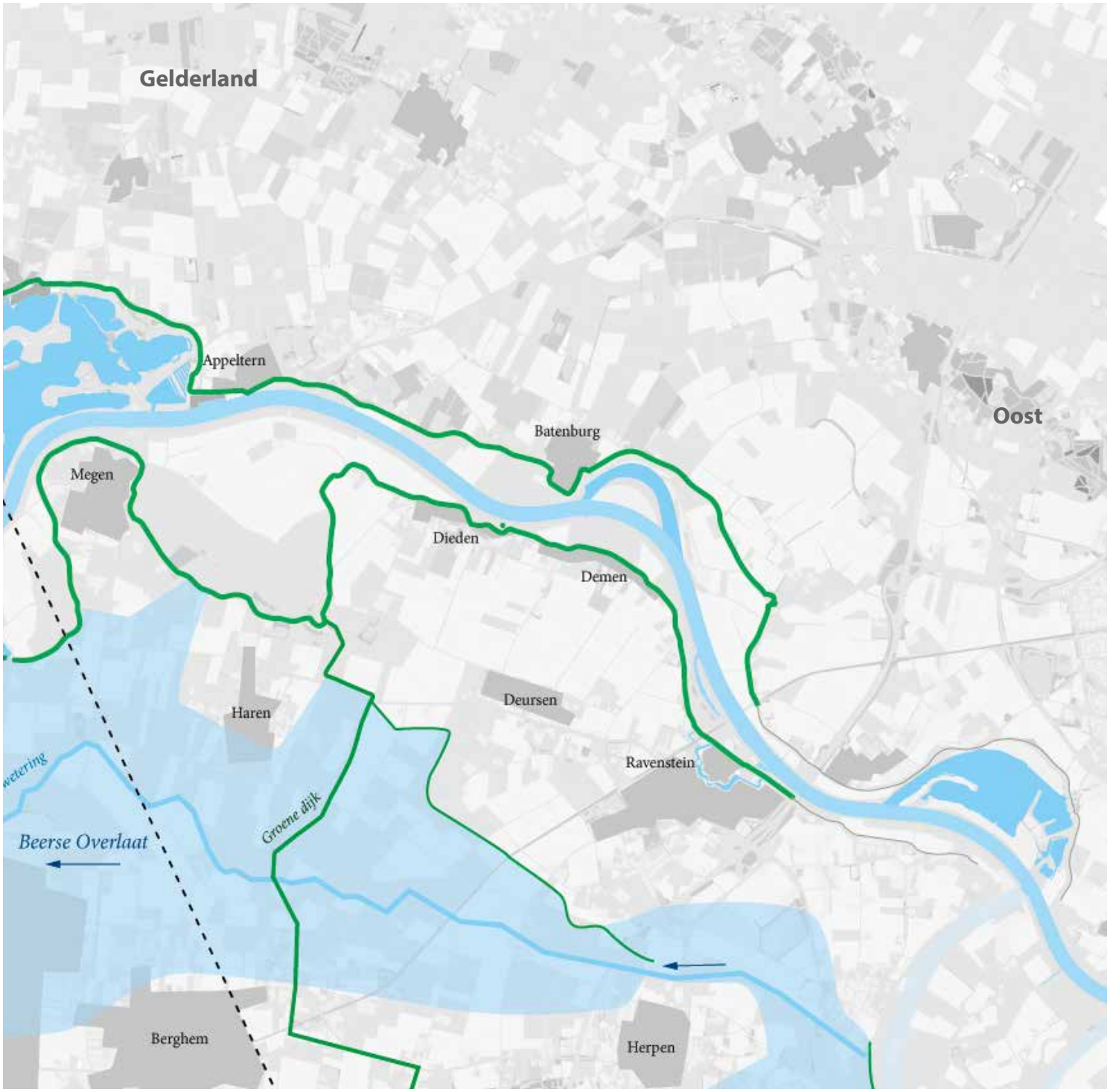
Gelderland
Oost
Appeltern
Batenburg
Megen
Dieden
Demen
Deursen
Haren
Ravenstein
Groene dijk
Beerse Overlaat
Berghem
Herpen

Hoogwaterbewustzijn

Gelderland

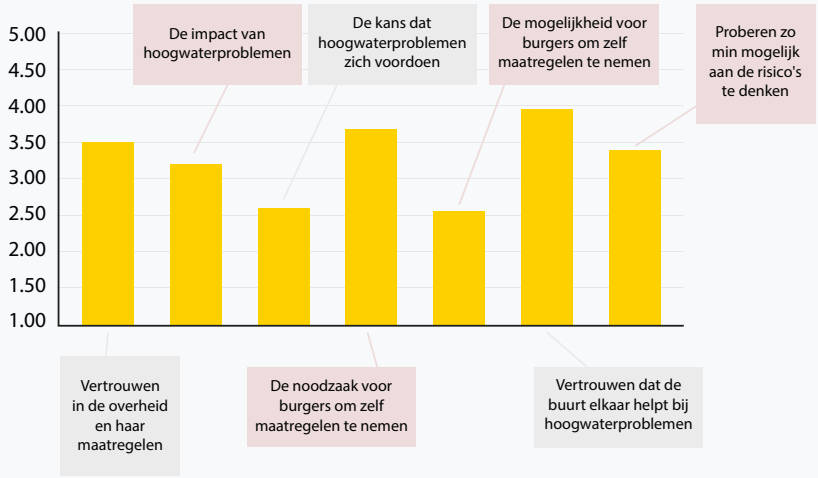

Brabant

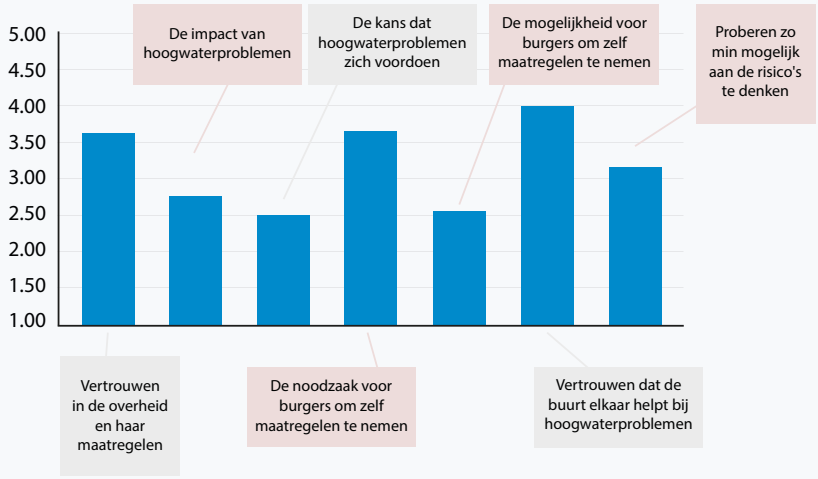

6.2 Resultaten

Factoren

Het gemiddelde vertrouwen in overheden en hun maatregelen is vrij hoog (3,59). Toch ervaren respondenten een hoge noodzaak om zelf maatregelen te nemen (3,68). De scores op de andere drie factoren liggen veel lager: tussen de 2,5 en 3,0. Dat geeft aan dat men de kans op hoogwaterproblemen en de impact hiervan als vrij klein inschat.

Een hoog vertrouwen in de overheid hangt samen met een lage inschatting van de kans op hoogwater. Deze mensen verwachten dat het gebied veiliger wordt, dat er een lage eigen verantwoordelijkheid is bij het oplossen van problemen en dat mensen in de buurt elkaar zullen helpen. Er is een grote groep die de volledige verantwoordelijkheid voor de waterveiligheid bij de overheid legt.

Mensen die weinig vertrouwen hebben in de overheid, schatten de kans op hoogwater hoger in. Zij verwachten ook een grotere schade bij een mogelijke overstroming. Toch gaan zij er wel vanuit dat de dijken hoger worden. Vrouwen hebben dit gevoel vaker dan mannen. Mensen die minder vertrouwen hebben in de overheid, voelen minder eigen verantwoordelijkheid bij het voorkomen of oplossen van hoogwaterproblemen. Dat geldt vooral voor mannen. Mensen die vertrouwen hebben in hulp van de buurt en liever niet aan overstromingsgevaar denken, hebben ook het gevoel dat ze er wel veel mogelijkheden zijn om zelf maatregelen te nemen.

Ruimtelijke verschillen

De bijna-overstromingsramp van 1995 zorgt voor verschillen tussen het Brabantse en het Gelderse deel van het onderzoeks-gebied. In Gelderland schat men de mogelijke impact van hoogwaterproblemen hoger in dan in Brabant. De Gelderlanders proberen er minder aan te denken. Zij hadden na het hoge water veel werk aan het opruimen en verwerken van de schade, maar zij ervoeren ook veel hulp van de buurt en van overheden. Toch hebben zij minder vertrouwen in de dijken en andere maatregelen van de overheid.

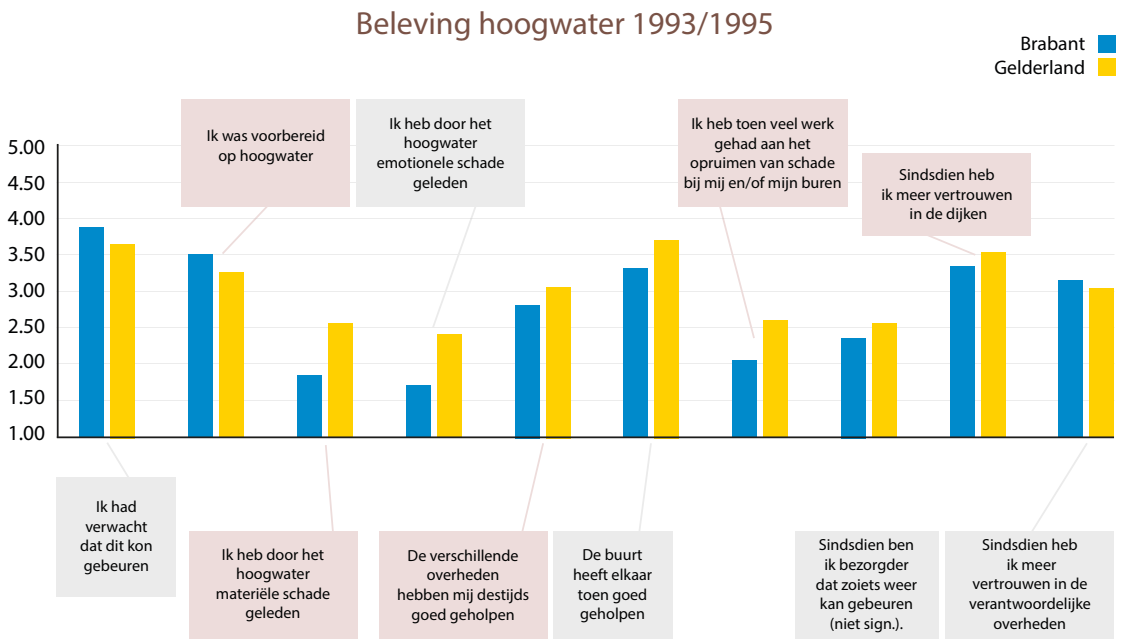

Najaar

Tussen de onverschillige blikjes
energie-drank
in de lege flesjes-bier
ligt de zwaarte van het najaar
in de bermen van de dijk.

Inzender onbekend

7 WENSEN VOOR DE TOEKOMST

7.1 Inleiding

Het grootste deel van het belevingswaardeonderzoek gaat over de waardering die de respondenten hebben voor de huidige kenmerken van het landschap. Maar we keken ook naar de toekomst. De vertegenwoordigers van de verschillende belangengroepen schetsten in de gesprekken hun toekomstvisie. In de enquêtes gaven mensen in een open vraag aan welke veranderingen zij voor de toekomst belangrijk vinden. In een andere vraag gaven zij een score aan verschillende functies in het gebied en bepaalden zo welke functies voor de toekomst belangrijk of juist minder belangrijk waren. Hoewel er natuurlijk grote verschillen zijn tussen de belangen en wensen van de verschillende groepen, zijn er ook overeenkomsten.

7.2 Resultaten

Alle partijen zien belangrijke waarden die behouden moeten worden. Daarbij horen de kleinschaligheid van het landschap, de cultuur, natuur en rust. Het is geen passende plaats voor grote bedrijven en ketens. Ook de functionaliteit en de toegankelijkheid worden vaker genoemd. Maar verder vult elke groep de belangrijkste waarden anders in.

Agrarisch ondernemers

De agrarisch ondernemers zijn in het gebied verreweg de grootste ruimtegebruikers en bepalen daardoor voor een belangrijk deel het karakter van het landschap. Met bloemrijke bermen, weidevogelbeheer en biologische werkwijzen proberen zij steeds meer landbouw en natuur te combineren. Toch komt het boerenland volgens hen in de verdrukking. Steeds meer milieu- en andere regels maken het moeilijker om de bedrijven rendabel te houden. Vruchtbare grond wordt opgeofferd voor natuurgebied. Boeren mogen buitendijks geen hekken en palen meer plaatsen en kunnen daar hun gebied dus niet meer afbakenen. Wandelaars met honden lopen nu het terrein op. De hondenpoep kan een parasiet bevatten die schadelijk is voor het vee. Ook motorcrossers en vandalen hebben vrij toegang.
De agrarisch ondernemers hebben bovendien het gevoel dat ze niet serieus worden genomen bij de plannen voor het gebied. Zij denken dat er in de visie van de overheden geen toekomst is voor landbouw in het gebied.

Horeca en toerisme

Het gebied biedt veel mogelijkheden voor horeca en toerisme. Bezoekers komen vooral voor de rust en de ruimte. Het is dan ook van belang de rust en ruimte te behouden. Er zijn mogelijkheden om de recreatieve sector verder te versterken. Er is ruimte voor meer slaapplaatsen, winkeltjes en andere kleinschalige recreatieve voorzieningen. Verbetering is ook mogelijk in de onderlinge afstemming van ondernemingen over zaken als acties en openingstijden. De aanwezigheid van een stadscentrum (Oss) in combinatie met een echt buiten gevoel maakt het gebied aantrekkelijk. Sommige bewoners maken zich zorgen over de toegenomen drukte.

Ondernemers (algemeen)

Een zorg is de vergrijzing in de kerkdorpen. Dat leidt tot een terugloop in de voorzieningen. Om deze toch op peil te houden zijn verschillende mogelijkheden, zoals samenwerking van ondernemers, de combinatie van functies en diensten en de uitbreiding van de verblijfsmogelijkheden voor toeristen. De meest fundamentele oplossing is nieuwe instroom van jonge gezinnen. De bouw van nieuwe gezinswoningen zou daarvoor kunnen zorgen. Dat zou scholen, winkels en andere voorzieningen weer rendabel kunnen maken.

VAN MOERKERK

Jongeren

Net als veel andere respondenten, benoemen ook jongeren de vergrijzing. Jongeren trekken weg uit het gebied omdat zij weinig werkgelegenheid, betaalbare woningen en voorzieningen zien. Ook vinden zij dorpen slecht bereikbaar. Jongeren zien wel kansen voor de toekomst: samenwerking tussen lokale ondernemers en verschillende overheidsorganen kan zorgen voor meer levendigheid en leefbaarheid. Een andere kans is mensen te stimuleren om zich meer in te zetten voor lokale initiatieven en verenigingen. De natuur biedt volgens jongeren veel mogelijkheden voor recreatie, bijvoorbeeld in de vorm van kleinschalige (boeren)campings. Openbaar vervoer, betere straatverlichting voor fietsers en meer parkeerplaatsen kunnen de bereikbaarheid verbeteren. Tot slot is er behoefte aan betaalbare starterswoningen, bijvoorbeeld in de vorm van innovatieve woningbouw op of aan de dijk.

Beheerders

Gebiedsbeheerders (natuur, water) geven aan dat het versnipperde eigendom het beheer soms lastig maakt. Zij vinden het belangrijk dat veel mensen, vooral uit het gebied zelf, het landschap ervaren. Dat maakt mensen bewust van het belang van de natuur en de problematiek rondom het klimaat. Daarom zou zoveel mogelijk land toegankelijk moeten zijn. Daarbij is het mogelijk en wenselijk om slimme combinaties te zoeken van natuur, recreatie, waterveiligheid en landbouw. Goede initiatieven, zoals recreatie bij de boer en activiteiten in het winterbed, moeten de ruimte krijgen. Om de toegankelijkheid te waarborgen en drukte te voorkomen is een betere regulatie van het verkeer op de dijk noodzakelijk.

8 CONCLUSIES EN AANBEVELINGEN

Sommige kernmerken van het gebied moeten volgens alle partijen behouden blijven. Daarbij gaat het vooral om de kleinschaligheid, natuur, rust en levendigheid. Over andere kenmerken bestaan conflicterende meningen. Dat geldt bijvoorbeeld voor het gemotoriseerd verkeer op de dijk, het onderhoud van de bermen en de toegankelijkheid van de rivier voor motorboten.
Aanbeveling: behandel punten waarover onenigheid is expliciet tijdens de werksessies in het vervolg van het participatieproces. Ga op zoek naar combinaties.

Het gebied heeft een rijke historie. Sporen uit het verleden zijn op veel plaatsen zichtbaar: de meanderende dijk, historische kernen en monumenten. Sommige historische resten zijn minder zichtbaar, zoals de fundamenten van het kasteel Ravenstein. Uit zowel de kwantitatieve data als de gesprekken blijkt dat gebruikers van het gebied veel belang hechten aan de historie. Het historisch bewustzijn helpt om toekomstige ontwikkelingen in context te plaatsen.
Aanbeveling: bekijk met heemkundekringen, geschiedkundigen en bewoners interactief tijdens het participatieproces hoe historische kenmerken meer zichtbaar kunnen worden. Het kan daarbij gaan om fysiek zichtbare elementen, maar bijvoorbeeld ook om de overdracht van cultuurhistorische verhalen in routes of bij horecagelegenheden.

In het verleden waren economische functies en de waterveiligheid dominant bij de inrichting van het gebied. Nu is er ook aandacht voor rust en natuur. Deze verschuiving zorgt voor verwarring en nieuwe ruimteconflicten. Er zijn bijvoorbeeld verschillende interpretaties van een begrip als 'natuur'. Een belangrijk ruimteconflict bestaat tussen landbouw aan de ene kant en natuur en recreatie aan de andere kant.
Aanbeveling: zorg ervoor dat de partijen met conflicterende standpunten (weer) aan één tafel komen. Verken de visies en definities van de verschillende partijen. Maak deze concreet. Als een partij natuur wil ontwikkelen, wat voor natuur wordt er dan bedoeld? Welk type toerisme? Als de verschillende standpunten duidelijk zijn, wordt het gemakkelijker om te zoeken naar combinaties, compromissen en uitwisselingen.

Het hoogwaterbewustzijn is laag. De hoogwaterproblematiek uit de jaren '90 verdwijnt langzaam uit het collectief geheugen. De noodzaak voor maatregelen die te maken hebben met waterveiligheid, wordt daardoor minder gevoeld. Het nut van sommige maatregelen is ook niet voor alle partijen duidelijk. Dat geldt bijvoorbeeld voor het uitstervingsbeleid van de bakenbomen en de ontgrinding en ontzanding van uiterwaarden.
Aanbeveling: het waterbewustzijn moet worden verhoogd en het belang van maatregelen moet meer duidelijk worden gemaakt. Vooral ook vanwege de grote impact van de dijkversterking en rivierverruiming is dit belangrijk voor het vervolgproces. Om het waterbewustzijn te vergroten, kunnen we de verhalen van mensen die hoogwater hebben meegemaakt inzetten. Deze kunnen we verzamelen en overbrengen of we kunnen ouderen rechtstreeks in contact brengen met jongeren. Zichtbaarheid/bekendheid van het Waterschap en hun werk vergroten.

Mensen hebben een slecht beeld van hun eigen handelingsperspectieven ten aanzien van hoog water. Een grote groep gaat er vanuit dat de overheden hen volledig beschermt tegen hoogwater en dat zij zelf geen maatregelen hoeven te nemen. Zij weten ook niet wat voor maatregelen dat zouden kunnen zijn.
Aanbeveling: verhoog het verantwoordelijkheidsgevoel van de bevolking. Maak hen bewust van het feit dat bescherming tegen hoogwater een overstroming nooit helemaal uitsluit. Toon hen ook welke maatregelen zij kunnen nemen. Denk bijvoorbeeld aan gedeelde zorg voor de dijk (niet crossen, mensen aanspreken die dat wel doen, verstoringen en beschadigingen melden), zorg voor persoonlijke spullen (fotoalbums op zolder bewaren) en het afzien van bouw- en graafwerkzaamheden op de verkeerde plaatsen (bijvoorbeeld voor de aanleg van een vijver). Verhoging van het verantwoordelijkheidsgevoel kan door middel van een publiekscampagne, maar ook door partijen te stimuleren om tips en inzichten te delen.

In het belevingsonderzoek geven partijen aan wat voor hen belangrijk is. Vooral bewoners hebben hoge verwachtingen van de inspraakmogelijkheden. Zij gaan er veelal vanuit dat uitgesproken wensen ook gehonoreerd worden.
Aanbeveling: het is natuurlijk onmogelijk en onwenselijk om aan alle wensen te voldoen. Maar het is wel van belang dat bewoners en anderen hun input in het proces terugzien. Neem de waarden uit het BWO mee. Benoem expliciet hoe hiermee rekening gehouden is of waarom dat in sommige gevallen onmogelijk was. Openheid en transparantie zijn belangrijk, mensen moeten weten waar ze aan toe zijn en wat hun rol en invloed in het proces is. Gebruik het BWO ook om een dialoog tussen verschillende groepen, met name tussen jong en oud te organiseren. Verder is het BWO een goede basis om recreatieroutes op te zetten die de waarde van het buitengebied zichtbaar maken. Aanbeveling: blijf het publieksparticipatieproces monitoren en bijsturen. Zorg voor een goede communicatie als het proces niet aansluit op de hoge verwachtingen. Evalueer ten behoeve van andere (koploper)projecten.

Meerdere partijen besteden aandacht aan de beleving van het gebied, vooral in relatie tot toerisme en recreatie.
Aanbeveling: de informatie uit dit onderzoek is waardevol voor andere partijen die zich met belevingswaarden bezig houden. Om de omgeving niet te blijven vermoeien, adviseren wij om dit rapport te ontsluiten voor andere partijen.

Mensen ervaren in het gebied een echt buitengevoel, maar waarderen ook de nabijheid van de stedelijke functies in Oss.
Aanbeveling: versterk de recreatieve verbinding tussen de stad Oss en het buitengebied. Dat kan door middel van een doelgerichte marketing. Horecabedrijven in het buitengebied en uiteenlopende instellingen in Oss kunnen samenwerkingsverbanden en arrangementen opzetten op het gebied van natuur, cultuur, sport en recreatie.

Ogenschijnlijk is een rivier een barrière, maar volgens veel respondenten verbindt de Maas de dorpen aan weerszijden juist. Door de pontjes, fiets- en wandelroutes, groeiende samenwerking tussen ondernemers en kinderen van beide kanten die samen naar school gaan wordt deze verbintenis sterker. Toch concluderen respondenten dat zij vaak niet weten wat er 'aan de overkant' gebeurt. Ook kunnen ze na evenementen vaak niet goed naar huis.
Aanbeveling: de wil voor samenwerking tussen bewoners van beide oevers is er, maar deze kan nog meer gestimuleerd worden. Geef deze verbinding in het vervolgtraject een platform. Organiseer gezamenlijke bijeenkomsten tussen Brabantse en Gelderse ondernemers, (lokale) media en overheden. Geef hen de ruimte om niet alleen te praten over de dijk, maar ook te brainstormen over het gebied met de rivier als verbindende factor.

COLOFON

Het belevingswaardenonderzoek (BWO) is uitgevoerd door Bureau Stroom uit Nijmegen.

Onderzoeksteam en rapportage

Jos IJkhout	Bureau Stroom
Bernadette van Heel	Bureau Stroom
Lotte van de Heuvel	Bureau Stroom

Opdrachtgever

Paul Dano	Waterschap Aa en Maas
Hans van Engen	Provincie Noord-Brabant

Tevens bedankt het onderzoeksteam de volgende personen en organisaties voor hun waardevolle bijdrage bij het tot stand komen van het onderzoek:
Dr. Riyan van den Born, Institute for Science in Society, Radboud Universiteit Nijmegen
Leerlingen 5 vwo Maaslandcollege, Oss
Studenten Management van de Leefomgeving, HAS Hogeschool, Den Bosch
Kaarten Arjen Venema, fotografie Thomas Segers, tekstredactie Mark van Heck

Auteursrecht voorbehouden
© 2017 Bureau Stroom, Nijmegen

Aan de totstandkoming van deze uitgave is de uiterste zorg besteed.
Voor informatie die nochtans onvolledig of onjuist is opgenomen, aanvaarden auteurs geen aansprakelijkheid. Voor eventuele verbeteringen van de opgenomen gegevens houden zij zich gaarne aanbevolen. Alle rechten voorbehouden.
Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand of openbaar gemaakt in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van Bureau Stroom.

Bureau Stroom
Postbus 6848, 6503 GH Nijmegen
info@bureaustroom.nl